

PALEOLOGY AND OLD HISTORY OF FOOTWEAR IN ROMANIA

PALEOLOGIA ȘI ISTORIA VECHĂ A ÎNCĂLĂMINTEI DIN ROMÂNIA

Marlena POP*

INCDTP – Division: Leather and Footwear Research Institute, 93 Ion Minulescu St., Bucharest, Romania, e-mail: icpi@icpi.ro

PALEOLOGY AND OLD HISTORY OF FOOTWEAR IN ROMANIA

ABSTRACT. The degree of civilization for a people emerges out of the everyday life of its individuals, their way of dressing, dwelling, feeding, learning, living within a community, etc. "Everyday life" refers to the *in actu* civilization, that is, those civilization manifestations found in the everyday life of a human community, and the manner in which potential civilization facts (techniques and objects, all kinds of knowledge, social and moral rules) are converted into actual civilization facts. In this context, researching and outlining a history of footwear may be an act of knowledge in itself, but it can also be an addition to the history of the Romanian civilization. Romanian history sources, in terms of both arts and literature, and historiography and archeological sites, are poor and inadequate, particularly those regarding the old history of footwear. The paper presents a short history of footwear, from the late Paleolithic to the early Middle Age, on the Romanian territory of today. Both the material vestiges certifying leather processing and shoe making on the Romanian territory, and the Romanian linguistic treasure have equally revealed the millenary continuity of some trades, alongside the continuity of the Romanian people in the hearth of its Geto-Dacian ancestors.

KEY WORDS: footwear, paleology, history

PALEOLOGIA ȘI ISTORIA VECHĂ A ÎNCĂLĂMINTEI DIN ROMÂNIA

REZUMAT. Măsura civilizației unui popor nu este altceva decât viața cotidiană a indivizilor acestuia, felul lor de a se îmbrăca și locui, de a se hrăni, de a se instrui, de a conviețui cu semenii etc. Prin „viața cotidiană” se înțelege civilizația *in actu*, adică acele manifestări de civilizație pe care le găsim în viața de toate zilele ale unei comunități umane, precum și modul de convertire a unor fapte potențiale de civilizație (tehnici și obiecte, cunoștințe de tot felul, norme sociale și morale) în fapte de civilizație efective. În acest context, cercetarea și conturarea unei istorii a încălțămintei poate fi un act de cunoaștere în sine, dar poate fi, la rândul său, o completare a paginii de istorie a civilizației românilor. În România, sursele documentare sunt sărace și nespecifice, mai ales în ceea ce privește istoria veche a încălțămintei, atât cele din arte și literatură, cât și cele din istoriografii, situri sau șantiere arheologice. Lucrarea prezintă o scurtă istorie a încălțămintei pe teritoriul României de astăzi, de la paleoliticul târziu până în evul mediu timpuriu. Atât vestigiile materiale care atestă prelucrarea pieilor și confecționarea încălțămintei pe teritoriul României, cât și tezaurul lingvistic românesc relevă, în egală măsură, continuitatea multimilenară a unor meșteșuguri, deopotrivă cu însăși continuitatea poporului român în vatra strămoșilor săi, geto-dacii.

CUVINTE CHEIE: încălțămintă, paleologie, istorie

LA PALÉOLOGIE ET LA VIEILLE HISTOIRE DE CHAUSSURES EN ROUMANIE

RÉSUMÉ. La mesure de la civilisation d'un peuple émerge de la vie quotidienne de ses individus, leur façon de s'habiller et de vivre, de se nourrir, de s'instruire, de vivre au sein d'une communauté etc. "La vie quotidienne" signifie la civilisation *in actu*, c'est-à-dire les manifestations de la civilisation qu'on trouve dans la vie quotidienne d'une communauté humaine, aussi que la manière de convertir des faits potentiels de la civilisation (les techniques et les objets, la connaissance de toutes sortes, les normes sociales et morales) dans des faits réels de la civilisation. Dans ce contexte la recherche et la définition d'une histoire de la chaussure peut être un acte de connaissance lui-même, mais il peut aussi compléter la page de l'histoire de la civilisation roumaine. En Roumanie, les sources documentaires sont rares et non spécifiques, en particulier en ce qui concerne l'histoire ancienne de chaussures, dans les arts et la littérature, ainsi que dans l'historiographie et les sites archéologiques. Cet article présente une brève histoire de chaussures dans le territoire actuel de Roumanie, depuis le Paléolithique et jusqu'à la fin du Moyen Age. Les vestiges matériels attestant le traitement du cuir et la fabrication de chaussures en Roumanie, ainsi que le thésaurus linguistique roumain révèlent également la continuité millénaire de l'artisanat et la continuité du peuple roumain dans le foyer de ses ancêtres, les Geto-Daces.

MOTS CLÉS: chaussure, paléologie, histoire

INTRODUCTION

Anthropogenic evidence was found on the Romanian territory, on the river borders in the Middle Carpathian Mountains, including quartz tools, specific to the oldest Paleolithic culture. A dwelling ensemble with a lot of tools and fossil mammoth remains belonging to Mousterian hunters dating from the Middle Paleolithic period was found in Ripiceni,

INTRODUCERE

Pe teritoriul României au fost descoperite mărturiile ale procesului de antropogeneză, așa cum sunt cele de pe văile râurilor din Carpații Meridionali - unelte de cremene tipice pentru cele mai vechi culturi paleolitice. Datând din paleoliticul mijlociu, la Ripiceni, Botoșani, s-a descoperit un complex de locuire bogat în unelte și resturi fosile de mamut, care au aparținut vânătorilor

* Correspondence to: Marlena POP, INCDTP – Division: Leather and Footwear Research Institute, 93 Ion Minulescu St., Bucharest, Romania, e-mail: icpi@icpi.ro

Botoșani County. These housings look like the dwelling sites in Olduvai, Africa, Terra Amata and Lazaret cave in France.

Footwear in the Paleolithic Period

Of the Late Paleolithic period more bone tools, specific for hide processing, and shoe and garment making were found, such as slivers, scrapers, chisels and prickers.

Figure 1. Drawing of wind shelters
Figura 1. Schița adăposturilor de vânt

Footwear in the Neolithic Period

Material and artistic culture of that period has shown archeological evidences of footwear specific for the Romanian Neolithic culture. Such objects were found in Boian, Gumelnița, Hamangia, Cucuteni. Most of the things found in Gumelnița are made from clay, which is common for the Neolithic cultures; the bone statuettes are a specific trait of Gumelnița civilization, and, even though bone objects were also found in other cultures (e.g. Cucuteni), they are not as many and as diverse as the former.

With the increased number of bone tools, copper awls started to appear, which were more effective. The bone or metal tools are thought to be used in making footwear from thick hides, leather bags, fur caps and coats and some hide vessels for carrying water and salt. As early as in Neolithic period, awls with copper needle and bone handle, others with timber handle have been found in Verbicioara - Sălcuța culture [2].

The Neolithic art also preserves some clothing elements of those times reflected in the statuettes and anthropomorphous ceramics. The best known ones are from Boian, Gumelnița, Cucuteni and Hamangia. The

musterieni. Aceste adăposturi sunt asemănătoare complexelor de locuire de la Olduvai, Africa, Terra Amata și peștera Lazaret din Franța.

Încălțăminte în paleolitic

Din paleoliticul superior s-au păstrat multe unelte din os, specifice prelucrării pieilor și confecției încălțăminte și îmbrăcăminte din piele, cum ar fi: așchii, răzuitoari, dălți, împungători.

Figure 2. A scraper from the Paleolithic - Ripiceni
Figura 2. Răzuitoare din paleolitic - Ripiceni

Încălțăminte în neolitic

Cultura materială și cea artistică din acea perioadă fac referire și la mărturiile arheologice ale încălțăminte specifice culturii neolitice românești. Acestea sunt reprezentate de piesele din culturile Boian, Gumelnița, Hamangia, Cucuteni. Majoritatea pieselor gumelnițene sunt modelate din lut, fapt obișnuit pentru toate civilizațiile neoneolitice. În schimb, figurinele de os reprezintă o trăsătură originală a civilizației gumelnițene și, chiar dacă piese de os se întâlnesc și în alte culturi (ex. Cucuteni), ele sunt departe de numărul și diversitatea tipologică a celor gumelnițene.

În același timp cu sporirea instrumentarului de os, încep să apară și sulele de cupru, unelte mult mai eficiente în muncă. Se consideră că uneltele - de os sau metal - erau folosite „la pregătirea încălțăminte din piei groase, la confecționarea burdufelor, căciulilor, cojoacelor și a unor vase de piele, care transportau apă și sare. În mod deosebit se remarcă prezența încă din neolitic a sulei cu ac de aramă și mâner de os - alte exemplare având probabil mânerul de lemn - descoperită la Verbicioara - cultură Sălcuța” [2].

Arta neolitică păstrează și ea, datorită statuetelor și ceramicii antropomorfe, elemente de vestimentație ale epocii. Cele mai renumite sunt cele de Boian, Gumelnița, Cucuteni, Hamangia. Vasele antropomorfe

number and artistic quality of the anthropomorphous vessels exceed those of other Neolithic civilizations.

Figure 3. "The Thinker" statuettes (Hamangia culture)
Figura 3. Statuete „Gânditorul” (cultura Hamangia)

Figure 4. Worship statuette (Boian culture)
Figura 4. Statuetă de cult (cultura Boian)

Figure 5. Statuette – Gumelnița
Figura 5. Statuetă – Gumelnița

The study on footwear representation in the Neolithic art in Romania has revealed that the foot without toes stands for a shod foot. At Tîrpești, Neamț County, the feet of anthropomorphous vessel or large statuette of the Precucuteni culture have revealed the footwear of those times to be high boots with high vamps. The "moccasin" representations found in Ghelăiești, Neamț County (Cucuteni culture) are particularly interesting and were the basis for footwear representations in some Neolithic cultures such as Gumelnița (Vidra, Căscioarele, Sultana and Plosca) or Sălcuța, reported by Korner Th. (1932, 1944) (Figures 3-5).

While the statuette foot discovered at the site of the Precucuteni culture in Traian has revealed the "calceus" footwear; and the "moccasins" found in Ghelăiești are tightly fit to the foot and have the high vamp opened in front, above the ankle. The clay foot found in Plosca, Teleorman County, shows a particularly stylish boot which would stir designers' appreciation even nowadays. The lasts and human foot mouldings found in Gumelnița are a unique discovery for the history of footwear making (Figures 6-8).

depășesc prin număr și calitate artistică realizările celorlalte civilizații eneolitice.

Studiul efectuat asupra reprezentărilor de încălțăminte în plastica neolitică din România a reliefat faptul că piciorul uman fără redarea degetelor înfățișează piciorul încălțat. La Tîrpești - Neamț, picioarele de vase antropomorfe sau de statuete de mari dimensiuni, aparținând culturii Precucuteni, înfățișează încălțăminte vremii, sub aparența unor cizmulițe cu un carâmb înalt. Deosebit de interesante sunt reprezentările de „mocasini” de la Ghelăiești - Neamț (cultură Cucuteni), care au stat la baza interpretării a numeroase alte reprezentări de încălțăminte din culturile neolitice de tip Gumelnița (la Vidra, Căscioarele, Sultana și Plosca) sau de tip Sălcuța, exemple citate în literatura de specialitate de Korner Th (1932, 1944) (Figurile 3-5).

În timp ce piciorul de figurină aflat în așezarea culturii Precucuteni de la Traian redă plastic încălțăminte de tip „calceus”, iar la Ghelăiești „mocasini” cucutenieni sunt figurați mulând perfect laba piciorului și având căputa înaltă deschisă în față deasupra gleznei; piciorul de lut de la Plosca - Teleorman înfățișează o încălțăminte de tipul unei „ghete” de o eleganță și sobrietate marcante, care și azi ar putea stârni admirația designerilor. O descoperire unică pentru istoria confecției încălțăminte o reprezintă calapoadele și mulajele luate după piciorul uman, de la Gumelnița (Figurile 6-8).

Figure 6. Moccasin of Cucuteni and Gumelnița boot
 Figura 6. Mocasin de Cucuteni și gheată de Gumelnița

Figure 7. Lasts and footwear moulds
 (Gumelnița culture –
 Museum of Lower Danube, Călărași)
 Figura 7. Calapoade și matrițe pentru încălțăminte
 (cultura Gumelnița –
 Muzeul Dunării de Jos, Călărași)

Figure 8. Drawings reproducing footwear drawn on the Gumelnița vessels
 Figura 8. Schițe de reconstituire după vase – Gumelnița

Footwear in the Bronze and Iron Ages

The thriving Thracian culture in the Bronze Age (2,000-1,200 B.C.) has bequeathed a rich experience in hide processing and making leather and fur garments, and increasingly used metal tools (brass and bronze), which were easy to handle and more efficient, in addition to the bone and stone ones. Among the Bronze Age ceramic items of the Monteoru culture, a boot-shaped cup with a welt, an upwardly bent oval toe cap and a vamp decorated with lines and triangles, was found in Cernătești. This kind of shoes with bent toe caps has been also found in the Hittite world, and boot-like cups also appeared in Etruscan, Hellenistic and Roman cultures.

Epoca bronzului și a fierului

Înfloritoarea civilizație tracică din epoca bronzului (2.000-1.200 î.e.n.) a lăsat moștenire în timp bogate tradiții în domeniul prelucrării pieilor și confecționării vestimentației din piele și blană, pe lângă uneltele tradiționale de os și piatră, și a introdus tot mai mult în practica zilnică uneltele de metal (aramă și bronz), mai lesnicioase la mână, mai eficiente și mai precise în executarea complexelor operații. Printre obiectele ceramice din epoca bronzului, în cultura Monteoru, la Cernătești, s-a descoperit o ceșcuță în formă de „cizmuliță” cu ramă la talpă, cu vârf oval îndoit brusc în sus și cu capătă împodobită cu șiruri de liniuțe și triunghiuri. Astfel de încălțări cu vârf arcuit se întâlnesc și în lumea hitiților, dar „cizmulițe-ceșcuțe” apar în alte civilizații - etruscă, elenistică și romană - cu mult mai târziu.

Figure 9. Boot-shaped cup, Cernătești, Monteoru culture
 Figura 9. Ceșcuța-cizmuliță de la Cernătești, cultura Monteoru

DACIAN AND DACIAN-ROMAN FOOTWEAR

The Dacian-Getic Period

Beginning with the Iron Age, the Southern Thracians, Northern Thracians (Geto-Dacians), and Illyrs in the West appeared. Under the increasingly higher social stratification conditions and finally during the centralized and united Dacian state governed by Burebista (about 82-44 B.C.), two cultural features appeared and developed: a folk aspect and a "princely" one, which were also revealed in the leather products. Among the folk products, Vasile Pârvan listed "harnesses, sheepskin coats, fur caps, peasant sandals", saying that "they were all made by men", meaning that it was a specific men's craft.

The Dacian prisoners shown at Adamclisi [7] wore fur coats with fur lining, well cut, following the body shape. They also used to wear tight peasant trousers and peasant sandals.

Figure 10. The memorial and metope of Adamclisi
Figura 10. Metopa și monumentul de la Adamclisi

There were seven kinds of Geto-Dacian footwear, revealed both in aboriginal and Roman sources: peasant sandals, celebration footwear, high-heeled and embroidered women's shoes, low boots, buskins, heeled shoes and Decebal's calceus. Dacians used to attach iron spurs on the adequate footwear. Celebration footwear had leather soles and cloth or felt uppers and were the Dacian correspondent to the Roman pero, covering the ankle, but less usual than the Roman perones. They can be seen on Traian's Column and Adamclisi memorial, sometimes with an aesthetically laced and cut vamp.

ÎNCĂLȚĂMINTEA DACICĂ ȘI DACO-ROMANĂ

Perioada daco-getică

Începând cu epoca fierului, se individualizează etno-cultural traciile de sud, traciile de nord (geto-dacii) iar la vest, ilirii. În condițiile stratificării sociale tot mai accentuate și, în cele din urmă, a constituirii statului dac centralizat și unitar condus de Burebista (cca. 82-44 î.e.n.), în ansamblul civilizației dacice s-au conturat și detașat tot mai mult un aspect popular al culturii și un aspect „princiar”, aulic, sesizabile și în produsele de piele. În rândul produselor populare, Vasile Pârvan includea: „hamuri, cojoace, șube, căciuli, opinci etc.”, despre care spunea că „toate erau treaba bărbaților”, în sensul practicării unui meșteșug specializat, bărbătesc.

Sumane sau șube, „care, ca și azi, aveau blană pe dinăuntru și erau destul de bine croite pe trup”, poartă prizonierii daci la Adamclisi [7]. Picioarele erau încălțate cu opinci și cioareci.

Încălțăminte geto-dacilor, în variate ilustrări antice, atât autohtone, cât și romane, înfățișează șapte tipuri distincte: opinci, călțuni, conduri, botine, coturni, încălțări cu toc și calceus-ul decebalian. Pe încălțări adecvate dacii atașau pinteni de fier. Călțunii, atestați în Dacia - ca și opincile - încă din neolitic, putând avea numai talpă din piele, iar față din pâslă sau postav, reprezintă omologul dacic al pero-ului roman comun, învelind glezna, mai puțin uzual însă decât perones, la romani. Călțunii îi întâlnim pe Columna Traiana și la Adamclisi, uneori cu despicătura căputei, estetic dantelată.

Figure 11. Decorated plate of a Dacian belt on which leather low boots and Dacian flag can be seen

Figura 11. Placa unui chimir dacic, pe care se remarcă botinele și steagul dacic

Women's high heeled shoes – with the toe cap bent outwardly - are similar to the footwear of Hittites, Persians, Etruscans. Peasant sandals with toe caps directed upwardly as in the low boots are found in the Thracian Bronze Age. This kind of footwear can be seen in the priestly people represented on the gold helmet found in Băiceni, Iași County. Low boots can be also seen, worn by the three women on a cup found in Popești, Ilfov County. Boot quarters are lower than those of high boots worn by the Bendis goddess - worshiped by Thracians and Geto-Dacians, shown on a Greek relief of the 4th century B.C., and higher than the short boot quarters worn by Roman goddess Diana of Juc (Bendis).

Figure 13. Dacian and Roman soldiers' reconstituted suits

Figura 13. Reconstituire costum – soldat dac și soldat roman

Buskins, popular among the Greeks, as early as Homer's period (12th-8th centuries B.C.), were introduced in the theatre by Aeschylus, providing tragedians with an impressive appearance when

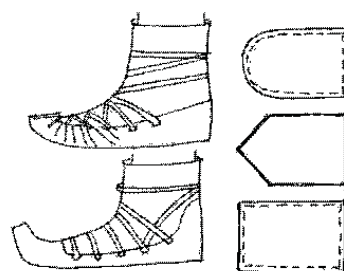

Figure 12. Drawings of the footwear presented on the Adamclisi memorial

Figura 12. Schițe de reconstituire a încălțămintei reprezentate pe monumentul de la Adamclisi

Condurii - cu bot specific, încovoiat în sus - evocă încălțămintea hitită, persană, etruscă. Opincile cu gurgui mare, carenat, întors în sus, ca vârful botinei din epocă, aparține epocii bronzului tracic. Pe obrazul coifului de aur de la Băiceni - Iași, personalul sacerdotal poartă asemenea conduri. Rolul lor pare a fi fost de atribut cultural. Botinele se repetă perechi la cele trei figuri feminine redată ritual, cultic, pe o cupă de la Popești - Ilfov. Ca înălțime, carâmbii botinei sunt între carâmbii cizmei zeiței Bendis - adorată la traco-geto-daci - redată pe un relief grec din sec. IV î.e.n. și carâmbul scurt al botinei Dianei romane de la Juc (Bendis).

Figure 14. Fragments on the Traian's Column – Bas-reliefs showing Dacian wars (101-102 and 105-106 A.D.)

Figura 14. Fragmente de pe columna lui Traian – basoreliefuri reprezentând războaiele dacice (101-102 e.n. și 105-106 e.n.)

Coturnii, în vogă la „conturnații ahei” încă din epoca grecilor lui Homer - sec. XII-VIII î.e.n., introduși de Eschil în teatru, dând prestața tragedienilor în interpretarea de zei și eroi, reprezintă în Dacia o

playing gods and heroes, and were brought into Dacia by Greeks via Pontic towns or from the South by the Thracians.

Decebal's calceus is distinguished by its sobriety and smartness. Such footwear, tight on the feet, as high as a short boot and closed in front with two bands and a button making three loops can be seen on the Traian's Column. The king was wearing such footwear in his last moments, giving him a princely effect.

Footwear - attribute of an advanced civilization - reveals, in the Geto-Dacian people, clothing differences expressing hierarchy, social condition, customary law. As early as the 5th century B.C., Herodotus (Histories, VII, 75) reported footwear made from deer skin (pedila hebron) worn by Thracians; deer and stag were symbols of the Dacian goddess Bendis (6).

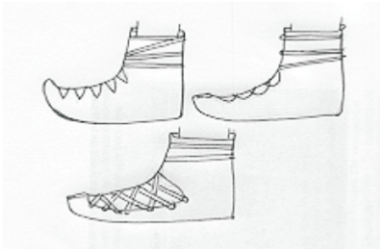

Figure 15. Dacian peasant sandals, 1st-2nd century A.D.
Figura 15. Tipuri de opinci dacice, sec. I-II e.n.

Figure 17. Traian's Column (Rome) - Decebal dying
Figura 17. Columna lui Traian (Roma) - Decebal murind

The Dacian-Roman Period

The tomb monument sculptures in the Roman province of Dacia Felix reveal a lot of leather products intended for various uses – clothing and accessories

apariție insolită, aport elen prin orașele pontice sau filiera sud tracică.

Calceus-ul decebalian se distinge prin ținută sobră și elevată. Columna Traiana îl redă bine mulat pe picior, înalt cât o gheată și încheiat în față prin două legături și un bumb, formând trei ochiuri în lanț. Aspectul său degajă un efect princiar. Astfel apare înveșmântat regele-erou în ultima clipă de viață.

Încălțăminte - apanaj al civilizației avansate - evidențiază la geto-daci, la fel ca și în alte culturi antice, diferențieri vestimentare potrivit ierarhiei, poziției sociale, cutumelor socio-culturale. Încă din sec. V. î.e.n., Herodot (Istoriei, VII, 75) semnală la tracii bitini „încălțăminte din piele de căprioară” (pedila hebron) - cerbul și căprioara erau atribute ale zeiței dacice Bendis [6].

Figure 16. Dacian calceus, 1st century A.D.
Figura 16. Calceus dacic, sec. I e.n.

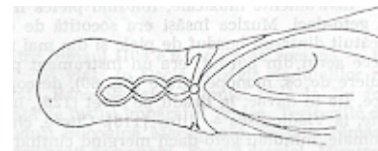

Figure 18. King Decebal's calceus
Figura 18. „Calceusul” regelui Decebal

Perioada daco-romană

Un impresionant număr de produse din piele, având cele mai diverse destinații și utilități - veșminte și accesorii vestimentare, de regulă - înfățișează în sculpturile lor monumentale funerare din provincia

such as sheepskin coats, fur hats, various belts, ribbons and straps, bags, a large variety of shoes, decorated harness, saddles and saddle girths, a tympanum (tambourine with animal skin membrane, fastened on the shoulders by two straps), etc.; all these show the Roman way of life – *more romano*. Aboriginal garment with details on autochthonous costumes are also shown, thus certifying the preservation of the Dacians' costumes.

A woman's tomb found in Callatis (Mangalia – Dobrogea) contained a particularly rich inventory, where among other things there were 6 pairs of shoes (two pairs of sandals and four pairs of boots). On some leather fragments, the gold dye decoration can still be seen today.

Figure 19. Callatis – Rich residential area, 2nd century A.D.

Figura 19. Callatis – Zona caselor bogate, sec. al II-lea e.n.

Bronze statues also reveal a large variety of footwear. Caliga - a high boot with leather gaiters (*corrigae*) was found in Apulum – Alba Iulia and Romula/Malva – Reșca. The statue fragment in Sarmizegetusa reveals a sandal (*sandalium*, *solea*). As with other clothing elements, the Romans' footwear revealed the differences between social classes, hierarchical positions and economic conditions.

Figure 21. Caliga – high boot, Apulum Caliga of Romula
Figura 21. Caliga-cizmă, Apulum Caliga de la Romula

romană Dacia Felix: cojoace, căciuli, diferite centuri, cordoane și curele, pungă de piele, încălțăminte de diferite tipuri, apoi frâie și hamuri ornate cu aplici și pendentivi, șei pe cai și chingi, un timpanum (tamburină cu membrană din piele, prinsă pe umeri cu două curele etc.), ansamblul acestora ilustrând modul de viață roman - more romano. Alte reprezentări însă redau elemente de îmbrăcăminte băștinașă și diferite amănunte ale portului autohton, atestând și în acest mod continuitatea dacilor în epoca romană, păstrarea în uz a portului strămoșesc.

Un inventar deosebit de bogat conținea mormântul unei femei de la Callatis - Mangalia, în Dobrogea. Alături de numeroase obiecte de preț și foarte rare, defunctei i s-au depus în mormânt 6 perechi de încălțăminte - două perechi de sandale și patru de ghete. Pe unele fragmente de piele se poate admira și azi decorul aplicat cu vopsea aurie, cu motive geometrice.

Figure 20. Archaeological footwear - a rich woman's grave in Callatis (Mangalia), 2nd-3rd century A.D.

Figura 20. Încălțăminte arheologică - mormântul unei femei bogate din Callatis sec. II-III e.n.

Arta statuară în bronz redă și ea tipuri de încălțăminte. Caliga-cizmă, cu jambiere de piele (*corrigae*), atestată la Apulum - Alba Iulia și la Romula/Malva - Reșca. O sandală (*sandalium*, *solea*) arată fragmentul statuar de la Sarmizegetusa. Ca și alte elemente de vestimentație, încălțăminte marca la romani deosebiri între diferite clase sociale, funcții ierarhice, stări economice.

Figure 22. Sandal from Sarmizegetusa
Figura 22. Sandala de la Sarmizegetusa

When the old Dacian-Roman urban centers were destroyed by the migrating peoples, in the 4th-7th centuries A.D., the productive forces were moved to the country side and trades became prevalingly domestic as the country community was the major organizing form. Corporate bodies were still maintained, and this is revealed by the chain with pendants found in Șimleul Silvaniei, Zalău County.

Tools found in various sites in our country have revealed the development and continuity in hide and fur processing and shoe making trades. Various furrier's tools such as short and wide knives have been also found in Târgșor (4th century A.D.) and Sucidava (4th-5th centuries A.D.). Curved knives, an advanced type of knives, have been found in Pietroasa (4th century A.D.) and Budureasca, Prahova County (5th-6th centuries A.D.).

Figure 23. Buckle found in Fundătura, Cluj (3rd century A.D.)

Figura 23. Cataramă de la Fundătura, Cluj, sec. III

Figure 24. Bronze buckles for footwear found in Histria (6th century A.D.)

Figura 24. Catarama din bronz, pentru încălțăminte - Histria, sec. VI

Figure 25. Pendant found in Coșoveni (4th century A.D.)

Figura 25. Pandantiv Coșoveni, sec. IV e.n.

Leather products made in the workshops in the Roman-Byzantine empire, reported by Maurikios, were high quality objects of daily or particular use. Such workshops made red dyed leathers that were given as gifts to the Barbarians, as reported by Priscus. The relationship between this empire and Dacian-Roman people promoted the transmission of advanced techniques and processes for that age to the north of the Danube.

The First Christian Evidence

In the 4th century, Romanization continued in the areas owned by the Romans (Banat, S-W Oltenia, Dobrogea) or those just conquered (the 4th century)

În condițiile destrămării vechilor centre urbane daco-române, ale distrugerilor provocate de migratori, în sec. IV-VII e.n. se constată dispersarea forțelor de producție în teritoriul rural, unde obștile sătești devin forma principală de organizare, meșteșugurile căpătând un caracter precumpănitor casnic. Se păstrează, totuși, puternice tradiții ale antichității târzii (ale breslelor de meșteșugari), pe care le atestă cunoscutul lanț cu pandantivi - unelte miniaturale - de la Șimleul Silvaniei - Zalău.

Uneltele descoperite în diferite locuri din țară relevă continuitatea și dezvoltarea meșteșugurilor pielăriei, cojocăriei și cizmăriei. Cuțite de fier scurte și late s-au aflat la Târgșor (sec. IV e.n.) și Sucidava (sec. IV-V e.n.). Cuțite - de tipul Șimleu - cu lama curbată „păstaie” sunt atestate la Pietroasa (sec. IV e.n.) și la Budureasca-Prahova (sec. V-VI e.n.), unde tipul uneltei apare evoluat.

Produsele din piele lucrate în imperiu denotă calități superioare, demne de renumele atelierelor româno-bizantine ce confecționau numeroase obiecte de trebuință zilnică sau specială, menționate îndeosebi de către Maurikios. Din aceste ateliere plecau, ca daruri către barbari, piei vopsite în roșu, amintite de Priscus. Relațiile dintre daco-romani și imperiu favorizau transmiterea la nord de Dunăre a unor tehnici și tehnologii avansate pentru epoca lor.

Primele mărturii creștine

În sec. IV zonele rămase în stăpânirea romanilor (Banatul, SV Olteniei, Dobrogea) sau cele intrate acum (sec. IV e.n.) (capetele de pod de pe malul stâng al

(the bridge on the left Danube border in Turri, Constantiniana-Daphne, Barboși). As the formal language in the orthodox churches was Greek, the first Romanian churches built with the marble of Sarmizegetusa Regia (churches of Densuș and Ștei, the 6th-8th centuries), architecture, decorations and objects were of Byzantine style with Greek inscriptions. The Bible pictures and teachings were represented by the image of the natives, as it is usual in the orthodox iconography. Thus, in the very old church in Densuș, where fragments of the old painting are preserved, some clothes and footwear specific for the free Dacians, who preserved the Dacian culture out of the Roman empire, may be seen. The low leather boots worn by *tarabostes* - Dacian aristocrats, peasant sandals worn by the free people and the slaves' naked feet can also be seen.

Figure 26. The church of Densuș - the first Romanian orthodox church, 7th century A.D.

Figura 26. Biserica de la Densuș - prima biserică ortodoxă din România, sec. VII e.n.

The Early Middle Ages saw the last massive population migrations from East Asia. Due to the invasions of migratory people there are less material culture vestiges than in the previous periods of historical and economical-social stability. Even so, in many residences of those times, tools for hide processing, and for footwear and clothes making have been found. Monks' footwear was made of a wooden sole onto which thin leather strips were braided. The peasant sandal, the Dacian calceus, remained the main footwear of the Romanian population, both in the summertime and in winter. Thus it was proved that, in the 6th-8th centuries A.D., footwear was made in individual residences, according to the people's economic power.

Dunării de la Turri, Constantiniana-Daphne, Barboși) au participat la continuarea procesului de romanizare. Datorită faptului că în imperiul Roman limba oficială era greaca, în primele mănăstiri, schituri și biserici ortodoxe românești, cele construite cu marmură de la Sarmizegetusa Regia, respectiv bisericile de la Densuș și Ștei, sec. VI-VIII e.n., arhitectura, picturile murale și obiectele bisericesti erau în stil bizantin și cu inscripționări grecești. Așa cum este obiceiul în iconografia ortodoxă, imaginile și învățăturile biblice erau reprezentate de imaginea omului locului. De aceea, în biserica de la Densuș, unde se mai păstrează fragmente din vechea pictură, se vor observa veșminte și încălțăminte specifice dacilor liberi, cei care au continuat cultura dacică, în afara spațiului imperial roman. Se remarcă încălțăminte din piele, tip botină, atât de des folosită de „tarabostes”, nobilii daci, alături de opinca oamenilor liberi și piciorul gol al sclavului.

Figure 27. Mural painting (restored) in the church of Densuș

Figura 27. Pictură murală din interiorul bisericii de la Densuș (restaurare)

Evul Mediu Timpuriu înregistrează ultimele mișcări masive de populație venite dinspre estul asiatic. Datorită invaziilor popoarelor migratoare, vestigiile culturii materiale sunt mult mai puține decât în perioadele de stabilitate istorică și implicit economico-socială, din epocile anterioare. Cu toate acestea, în toate locuințele vremii s-au descoperit unelte de prelucrare a pieilor și de confecție a îmbrăcăminte și încălțăminte din piele. Încălțăminte calugărilor era formată dintr-o talpă din lemn pe care se împleteau niște nojițe de piele. Opinca, calceus-ul dacic, a continuat să rămână încălțăminte principală a populației românești, atât vara, cât și iarna. Astfel se demonstrează că în sec. VI-VIII e.n. încălțăminte se confecționa în cadrul gospodăriilor individuale, în funcție de puterea economică ale acestora.

In the archeological sites of Capidava - Constanța County, Vaslui - Moldova, Dăbâca - Cluj, Alba-Iulia or Noslac - Transilvania, increasingly improved tools, as well as a miner's sheepskin coat and a peasant sandal have been found, certifying the continuity of trades such as hide processing and leather clothing and footwear making.

In addition to the material culture, the treasure of the Romanian language also provides precious evidence regarding the essential terms related to leatherworking, clothing and footwear making. There are some words of Dacian origin designating leather objects or involving leather: hat, vamp, colt, billy goat, collar, strap, quarter, to pull tight, wild boar. Some of the Romanian words with an unknown etymology preserved until today refer to leather objects (twilled cloth, bladder, bagpipes, awning, to rein, helmet) and tools (stitch, bodkin). However, the Latin linguistic heritage regarding hide processing is richer: leather and leatherworker, hair, halter, girth, belt, to take shoes off, leash, bellows, awl, saddle, sheath, boot leg [2].

Figure 28. Monk's footwear (left) and peasant sandals (right),
Ethnographic Museum of Transylvania – Cluj-Napoca
Figura 28. Încălțăminteă călugărilor (stânga) și opincile țărănești (dreapta),
Muzeul Etnografic al Transilvaniei – Cluj-Napoca

Both the material vestiges demonstrating hide processing activity on the Romanian territory, and the Romanian linguistic thesaurus reveal the continuous development of the trades related to hide processing, resulting from the Romanian people's continuity in the hearth of their Dacian ancestors.

Atât vestigiile materiale care atestă prelucrarea pieilor pe teritoriul României, cât și tezaurul lingvistic românesc relevă în egală măsură continuitatea multimilenară a unor meșteșuguri, deopotrivă cu însăși continuitatea poporului român în vatra strămoșilor săi geto-daci.

CONCLUSIONS

In conclusion, the abundance of the archaeological vestiges on the current Romanian territory can be said to expect experts in garment culture, involving footwear, to reveal and call the public's attention to the cultural, technical and artistic characteristic features of these objects which are actual testimonies of old historical times preserving valuable creative elements for the future designers.

CONCLUZII

În concluzie se poate spune că bogăția mărturiilor arheologice de pe teritoriul României de astăzi așteaptă specialiștii în cultura veșmântului, inclusiv ai încălțăminteii, pentru a pune în valoare, a aduce în atenția publicului modern specificul cultural, tehnic și artistic al acestor obiecte care sunt reale mărturii ale unei vechi istorii care mai păstrează încă valoroase elemente de creativitate pentru designul viitorului.

REFERENCES

1. Dumitrescu, V., Prehistoric Art in Romania (in Romanian), **1974**, Bucharest.
2. Deselnicu, M., Olteanu, S., Teodorescu, V., History of Leather processing on the Romanian Territory (in Romanian), **1984**, Technical Press, Bucharest.
3. Comșa, E., Anthropomorphic Figurines in the Neolithic (in Romanian), **1995**, Bucharest.
4. Andreescu, R.R., Anthropomorphic and Zoomorphic Plastic from Gumelnița (in Romanian), CIMEC - Program „Archaeological publications”, **2001**.
5. Moise, D., Radu, V., Bălășescu, A., Aspects of Livestock Economy in the Gumelnița Culture Communities (in Romanian), CIMEC - Program „Archaeological publications”, **2001**.
6. Daicoviciu, C., Ferenczi, A., Dacian Settlements in the Orăștie Mountains (in Romanian), **1951**.
7. Crisan, I.H., Geto-Dacian Civilization (in Romanian), **2007**, Dacica Press.